

УДК 342.33

В. М. Калашников

*Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*

ТИПОЛОГІЯ ПРОГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ: США ТА УКРАЇНА

Аналізуються специфічні особливості оголошення державного суверенітету в різних країнах світу на прикладі Декларації незалежності США і Декларації про державний суверенітет України.

Ключові слова: державний суверенітет, Декларація, типологія держави.

Анализируются специфические особенности провозглашения государственного суверенитета в различных странах мира на примере Декларации независимости США и Декларации о государственном суверенитете Украины.

Ключевые слова: государственный суверенитет, Декларация, типология государства.

This article analyzes the specific features of the declaration of state sovereignty in various countries around the world. This is accomplished by the example of U.S. Declaration of Independence and the Declaration of State Sovereignty of Ukraine.

Key words: state of state sovereignty, Declaration, tipology of state.

Розбудова незалежної української держави протягом двадцяти років здійснюється на підставі принципів, які були покладені в основу Декларації про державний суверенітет України, прийнятої 16 липня 1990 р. Верховною Радою [1]. Цей правовий акт, що має винятково важливе значення в процесі зміцнення державного суверенітету нашої держави як суб'єкта міжнародного права, складається із преамбули і десяти розділів.

У преамбулі зафіксовано, що, виражаючи волю народу України, Верховна Рада «проголошує державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах».

У розділі I було оголошено, що «Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здій-

снення українською нацією невід'ємного права на самовизначення». Другий розділ нашої Декларації підкреслив, що громадяни республіки всіх національностей становлять народ України, який є єдиним джерелом державної влади. Розділ III проголошує головні засади організації та здійснення державної влади за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Тут явно простежується вплив конституційних принципів, покладених в основу основних законів демократичних країн світу, передусім – Конституції США.

У розділі IV було зазначено, що Українська РСР має своє громадянство і забезпечує рівність усіх громадян перед законом «незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин».

У розділі V стверджується, що УРСР здійснює верховенство на всій своїй території і що ця територія в існуючих кордонах є недоторканною і не може бути змінена та використана без її згоди. У розділі VI йдеться про виключне право народу України володіти, користуватися і розпоряджатися національним багатством України.

У розділі VI визначаються головні засади екологічної безпеки країни, утверджується державний суверенітет в екологічній сфері. Розділ VIII містить положення про державний суверенітет у культурному і духовному житті українського народу.

Розділ IX визначає головні засади і принципи безпеки: право мати власні Збройні Сили, внутрішні війська та органи державної безпеки. Урочисто проголошується намір України «стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї».

Нарешті, у розділі X сформульовано основні засади цих відносин, визнано перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. Зрозуміло, що Україна була проголошена суб'єктом міжнародного права, який активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

Особливого значення набувало положення про те, що «Декларація є основою для нової Конституції, законів України і визначає позиції Республіки при укладанні міжнародних угод. Принципи Декла-

рації про суверенітет України використовуються для укладання союзного договору». Подальші події в державному житті СРСР, який дійшов до краху, відбувалися таким чином, що державний суверенітет України начебто дійсно зміцнився. Насправді деякі основні завдання, сформульовані нашими законотворцями, ще й досі не втілені до життя. Тому є багато причин. Вочевидь, наші законотворці, яким слід було відмежуватися від серпневих подій 1991 р. у Москві, оголошених заколотом членів ДКНС, хоча це була ганебна і жалюгідна спроба деяких представників вищого керівництва СРСР зберегти існування цієї держави, не брали до уваги багато відомих у світі принципів розбудови незалежності нових держав. Так, поза полем зору депутатів Верховної Ради і вітчизняних правознавців ще й досі перебуває науковий принцип функціональної доцільності тих кроків, які слід було здійснити на шляху державотворення. Під час голосування за українську Декларацію депутати Верховної Ради УРСР зневажливо поставилися й до такого принципу державного будівництва, який неодноразово демонстрував власну значущість для усіх країн, що оголошували себе суверенними державами, як наявність безумовної самодостатності в різних галузях життя суспільства. Між тим є показовий приклад оголошення економічних і політичних завдань державного будівництва, який має всесвітнє значення. Цим прикладом є прийняття Декларації незалежності США в 1776 р.

Зазначимо, що в нашому державотворенні певним чином відчувається вплив правового акта, що закріпив незалежність тринадцяти північноамериканських колоній Великобританії. Проте дуже дивним є те, що в самих Сполучених Штатах майже замовчують зміст Декларації, яку лише побіжно згадують у шкільних курсах з історії та в процесі навчання майбутніх американських правознавців. Цьому є переконливі докази. Так, у великій за обсягом книзі відомого американського правознавця В. Бернхема «Вступ до права та правової системи США» (49 д. а.), надрукованій 1999 р. в українському перекладі, проблемам першої американської революції, серед яких особливо велике значення мало прийняття її найважливішого акта – Декларації незалежності, присвячено лише півсторінки. Виглядає це таким чином: «Країну було засновано із 13 англійських колоній в Америці. Протягом 1760–1775 рр. між англійською колоніальною владою і американськими колоністами, невдоволеними оподаткуванням та іншими утисками, спрямованими проти колоніальних правителів, спалахували гострі суперечки, а потім – жорстокі зіткнення. Колоністи-дисиденти, рішуче солідаризувавшись зі

своєю колонією, чинили опір британській владі на місцевому рівні. Але 1774 р. на I Філадельфійському Континентальному Конгресі вони вдалися до колективної акції протесту. У відповідь на заходи, ухвалені на цьому Конгресі, король Георг III послав війська, і 1775 р. розпочалася Війна за незалежність в Америці, яку ще називають Американською революцією. 4 липня 1776 року II Філадельфійський Континентальний Конгрес одностайно ухвалив Декларацію незалежності. Крім того, він прийняв рішення «розробити план конфедерації і передати його на розгляд відповідних колоній». У червні того самого року було створено комітет для підготовки проекту документа, який пізніше дістав назву Статті конфедерації. Після гострих дебатів представники штатів дійшли згоди щодо цих Статей. 1781 р. їх ратифікували усі штати» [2, с. 11–12].

Чому ж так сором'язливо відомі американські науковці торкаються історії прийняття та втілення в життя Декларації незалежності США? Відповідь на це питання проста: ані у внутрішньодержавному житті, ані у зовнішній політиці принципи американської Декларації не були реалізовані. Так, політична влада у США ще з оформлення федерації тринадцяти незалежних держав-штатів зосереджена в руках ставлеників олігархічного капіталу, який домігся скасування революційно-демократичного пафосу вказаного правового акта. Саме ці політики роблять все для того, щоб лише в інтересах великого капіталу безумовно вирішувалося основне питання державного життя будь-якої країни ще з часів панування римського права чи законів Хамурабі – хто і за яким правом володіє, користується і розпоряджається засобами виробництва, серед яких основним є земля? Що ж стосується зовнішньополітичного життя США, то вони із часів свого оформлення як незалежної держави є агресором, який від оголошення свого панування в усьому американському континенті відповідно до доктрини Монро згодом перейшов до боротьби за безумовне панування в усьому світі.

Очевидно, що повна розбіжність внутрішньої і зовнішньої політики незалежних США із принципами, покладеними в основу Декларації, вимагає від науковців робити вигляд, що такий акт, на відміну від Конституції США, влада в якій була закріплена за олігархічним капіталом, не заслуговує на спеціальне вивчення ані в шкільних, ані в університетських курсах історії США. Така теза вимагає від неупереджених науковців приділити особливу увагу концептуальним і правовим питанням процесу створення й прийняття Декларації незалежності США. При цьому дуже важливо

пам'ятати, що такий акт був об'явою «батьків-засновників» про їхні наміри відносно подальшого державного будівництва в країні, яка повстала проти могутньої британської держави. У внутрішньому просторі цей акт адресувався основній масі населення повсталих колоній – дрібним фермерам, яких слід було залучити до армії Континентального конгресу, що воювала проти англійських вояків. Цим особам пропонували стати волонтерами, що укладали з головою цього збройного формування Д. Вашингтоном контракти на службу з проблематичною надією отримати після переможної війни великі земельні ділянки, які тоді перебували у власності Корони Англії [3, с. 45].

У зовнішньому світі положення Декларації незалежності мали власних адресатів – уряди Іспанії та Франції, яким слід було виступити на боці американців у війни з Англією, щоб повернути захоплені нею такі володіння цих держав, як Гібралтар, Канада і територія сучасної Бангладеш.

Нарешті остання, найбільша за обсягом частина Декларації виглядає навіть непристойно з огляду на те, що в ній містяться нудні скарги американців на утиски з боку англійського Уряду. При цьому слід пам'ятати, що майже половина населення повсталих колоній взагалі виступали в ролі так званих лоялістів, що були цілком задоволені економічною ситуацією в тодішніх США, оскільки лише широкі торгові стосунки з Англією були основою їхнього матеріального благополуччя. Тому під час війни за незалежність лоялістів було вигнано зі США, а їхню власність захопили політичні лідери повсталих американців.

Ураховавши зазначені фактори, слід проаналізувати концептуальні основи Декларації незалежності США. Ці концепції оформилися під час дискусій між різними течіями та угрупованнями патріотичного табору. Дискусії точилися навколо зловбодених економічних та політичних питань, висунутих революційною практикою [4, с. 66–68]. Але в ході дебатів в учасників суперечок, і перш за все в їхніх духовних вождів склалися різні за змістом концепції і доктрини шляхів соціально-економічного розвитку нації, способів побудови державної влади в незалежній країні. Так відбувалося становлення і оформлення національних ідейних традицій у США, які суттєво відрізнялися від ідеологічних течій, поширених там за часів британського панування в Північній Америці. Це дуже важливо, оскільки духовне життя всіх наступних поколінь американців розвивалося під знаком ідей революції.

Буржуазна ідеологія, що зародилася ще в епоху Відродження, у XVII–XVIII ст. остаточно звільнялася від релігійних пут і розвивалася в зрілій теоретичній формі, що отримала назву Просвітництва. Під впливом революції в США здійснився процес подальшого обуржуазнювання соціально-політичних заповітів європейського Просвітництва. На відміну від представників європейського Просвітництва, для поглядів яких був притаманний компроміс із феодальним суспільством, ідеологи американської революції, як демократи, так і помірковані діячі, зарекомендували себе противниками будь-яких атрибутів «старого порядку». Трактують принципи Просвітництва в ідеології американської революції відобразило специфіку суспільства, члени якого не знали феодалізму як системи, але розвивали буржуазні відносини значно ширше, ніж в Європі.

Американська революція стала першою в історії буржуазною революцією, яка взяла на озброєння принципи Просвітництва. Вона зажадала від усіх її ідеологів максимальної конкретизації абстрактних доктрин Просвітництва у вигляді нормативно-правових актів. Тому 5 вересня 1774 р. у Філадельфії був скликаний I Континентальний конгрес, який виробив звід законів, що захищали інтереси колоній, і оголосив бойкот англійським товарам аж до повного скасування дискримінаційних актів. Але англійський парламент і король Георг III відкинули вимоги конгресу, унаслідок чого збройний конфлікт між обома сторонами став неминучим.

15 травня 1776 р. за пропозицією Д. Адамса конгрес санкціонував утворення незалежних від Англії штатів. Найважливішим у роботі Другого Континентального конгресу є прийнята 4 липня 1776 р. Декларація незалежності США. Проект Декларації доручили підготувати комісії з п'яти членів конгресу в складі Т. Джефферсона, Д. Адамса, Б. Франкліна, Р. Шермана і Р. Лівінгстона. Однак реальну працю над текстом вказаного правового акта здійснив Джефферсон. Він працював над текстом 17 днів. Незважаючи на те що напрочуд багата бібліотека Джефферсона знаходилася в його віргінському маєтку і в нього не було потрібного правового матеріалу, цей видатний американський просвітник по пам'яті згадував відповідні правові формули, які з позицій дрібнобуржуазного радикалізму вирішували основні питання подальшого життя повсталих американців.

Проект Джефферсона з незначними редакційними поправками Дж. Адамса і Б. Франкліна 28 червня був поданий конгресу як «Декларація представників Сполучених Штатів Америки, що зібрали-

ся на Генеральний Конгрес». 19 липня Конгрес змінив назву: «Одноголосна декларація тринадцяти об'єднаних Штатів Америки». Обговорення проекту Декларації почалося в перших числах липня і тривало три дні. У ході обговорення було вилучено розділ, який засуджував рабство і работоргівлю на догоду південним штатам, які мали намір продовжувати работоргівлю. Декларація була схвалена 2 липня. Увечері 4 липня документ було засвідчено підписами президента конгресу Хенкока і секретаря Томаса. Три чверті учасників процесу схвалення Декларації були присутні. Навіть представники так званих вільних професій теж були занурені в контрабандні та піратські оборудки. Вони згодом і взяли владу в свої руки, і тоді вже Декларація незалежності виявилася непотрібною для цих осіб. Вітчизняні історики держави і права, які викладають історико-правові дисципліни в наших юридичних закладах і на факультетах, мають замислитися над тим, який же справжній облік головного носія чеснот «батьків-засновників» США – підприємця, який водночас виступав можновладцем Америки. А це тому, що він виконував багато функціональних обов'язків представника панівного класу буржуазного суспільства – рабовласника-бузувіра, пірата-недолюдка, контрабандиста, організатора геноциду індіанських племен Північної Америки, шахрая і розкрадача державних і громадських коштів, який заради особистої вигоди готовий був на протиправні діяння, склад яких добре описаний в кримінальному кодексі будь-якої демократичної та правової країни. Іншим він і не міг бути в добу первісного нагромадження капіталу. Проте під час війни за незалежність слід було вгамувати пристрасті в суспільстві та погодитися з революційно-демократичним трактуванням боротьби за незалежність, запропонованим Джефферсоном.

19 липня 1776 р. конгрес розпорядився, щоб Декларація була «належним чином переписана великими літерами на пергаменті і підписана всіма членами Конгресу». За первинним, друкованим варіантом, затвердженим 4 липня, була створена каліграфічна копія документа. Основою для написання тексту декларації послужила аграрна програма Джефферсона [5]. Незважаючи на свій статус найбагатшого віргінського плантатора, він був виразником дрібнобуржуазно-демократичних ідей щодо вирішення проблем, які мали вирішуватися американцями після остаточної перемоги у війні за незалежність. Ще в памфлеті 1774 р. Джефферсон говорив про рівне право всіх американців на присвоєння вільних земель, тобто того земельного фонду, що утворився в американських штатах в резуль-

таті захоплені території, на яких століттями мешкали індіанські племена, які зазнали геноциду. У проекті вірджинської конституції він закріплює це право виключно за незаможними громадянами. Згідно з проектом усі незайняті землі мали бути звернені в громадське надбання і використовуватися для надання ділянки в 50 акрів кожному індивідууму, що не володів такою кількістю землі [6, vol. 1, p. 362–363]. Так починає оформлятися нездійснена демократична ідея Джефферсона про розвиток США завдяки зміцненню спільнот дрібних самостійних фермерів.

Аграрна програма Джефферсона не отримала поширення в ідеології патріотичного руху. Дискусії з питань соціальних перетворень із часом призвели до створення чинної Конституції США, проте 1776 р. найбільш важливою проблемою було закріплення антиколоніальної доктрини на правовому рівні. Ось чому Декларація стала офіційним свідомством про народження в Новому Світі першої буржуазної республіки. Вона з буржуазно-демократичних позицій визначала, яким чином будуть здійснюватися внутрішні перетворення в США.

У Декларації незалежності закріплювалося нове для ідеологів Просвітництва визначення договірної основи державної влади. У ній відсутня була згадка про державника як учасника такого договору, а сам договір ґрунтувався тільки на «згоді керованих».

Найважливішою особливістю Декларації стало закріплення на конституційному рівні узагальнюючого визначення права кожного колоніального народу на незалежність і національний суверенітет [7]. Соціально-філософське і політичне кредо американської революції вмістилося в декількох рядках Декларації: «Ми вважаємо самоочевидними наступні істини: усі люди створені рівними, і всі вони наділені творцем певними невідчужуваними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення до щастя. Для забезпечення цих прав люди встановили уряди, які беруть на себе справедливу владу за згодою керованих. Всякий раз, коли яка-небудь форма правління веде до порушення цих принципів, народ має право змінити або знищити її і заснувати новий уряд, оснований на таких засадах, які, на думку народу, найбільше сприяють його безпеці та щастю» [8]. Незважаючи на лаконічність соціально-філософської частини Декларації, у ній виражені три основоположні доктрини буржуазного Просвітництва: про рівність природних прав людини, про «суспільний договір» як основу політичної влади, про право на революційне повалення деспотичного уряду.

Прогресивне значення Декларації незалежності очевидне. Проте цей акт був приречений на забуття після війни за незалежність. Його заступила чинна і нині Конституція США. І тоді здійснилися прагнення олігархічних господарів американської незалежної держави. Цей результат війни за незалежність був заздалегідь запрограмований. Однак це не заважає сучасним ідеологам США робити вигляд, що вони «обоючують» Декларацію незалежності, не дивлячись на приналежність до різних суспільно-політичних таборів. Ці течії мають внутрішні розмежування, що створює в людей, які не знайомі із сутністю ідейно-політичних реалій США, уявлення про наявність там ідеологічного «плюралізму». Але за картиною розгулу ідеологічної вольниці ховається обмеженість ідеологів «американського шляху», їхня безсумнівна віра в його унікальність і перевагу, що відображено в різних суспільних науках. Провідні ідеологи США неодноразово визнавали, що апеляція до уроків історії цієї країни в умовах відомого прагматизму американців та їхньої традиційної нелюбові до абстрактного теоретизування стала підґрунтям сучасної політичної свідомості та політичної ідеології. Такий авторитет суспільствознавців США, як Д. Бурстін, навіть стверджував, що Америка ніколи не змогла породити великого політичного мислителя або філософа, а їхні ідеологічні функції в цій країні традиційно виконувалися істориками. Тому-то не випадкові просторові історичні екскурси американських ідеологів, включаючи й президентів, під час їх звернення до народу США з приводу епохальних змін у внутрішньому і зовнішньому становищі цієї країни [9, с. 13].

Історія та історичні приклади з будь-якого приводу визнані офіційною ідеологією США як ефективний засіб впливу на масову свідомість. У зв'язку із цим слід пригадати тільки новітні приклади. Так, президент США Р. Ніксон не втомлювався присягатися в прихильності «духу 1776 р.». Р. Рейган проголосив програму «консервативного оновлення» Америки [10, р. 22]. А президент Б. Обама взагалі вважає історію своєї держави джерелом мудрості для політиків, які прагнуть вивести Америку з кризи та досягти нового розквіту. У сучасних США спостерігається реанімація ідеологічних установок «золотого віку» державності, який залишився в минулому столітті. Америка явно намагається «самовідродитися» на основі повернення до «добродесних» права і моралі минулого, а звідси й випливає великий інтерес до американської історії держави і права.

США, їхня внутрішня і зовнішня політика привертають сьогодні до себе найпильнішу увагу, і це не випадково. Поки що вони виступають як провідна капіталістична країна, яка, відповідно до своїх традицій, декларує переваги «американського способу життя», прагнучі зробити його зразком для всього світу. При тому особливих вагань у виборі засобів для проведення такої політики в американських можновладців не було і немає. Пропагуючи американські «цінності», вони спираються на величезну «ідеологічну армію». Стосунки між виразниками офіційної ідеології США подекуди вельми суперечливі, і серед них є частими гострі дискусії про місце Америки у світі й про шляхи її внутрішнього розвитку, які набули нині особливої ваги внаслідок впливу міжнародної фінансової кризи. Різноманітним є спектр ідейно-політичних течій: це консерватори і неоконсерватори, ліберали і неоліберали, лібертаристи й традиціоналісти, ліві та праві радикали.

Усі названі течії мають внутрішні розмежування, що може створити уявлення про наявність там ідеологічного «плюралізму». Насправді ж під «плюралізмом» ховається певна обмеженість ідеологів «американського шляху», котрі не піддають сумніву віру в його унікальність. Політична еліта США дотримується думки про те, що апеляція до уроків історії призначена для «споживання» пересічними громадянами. Такий погляд став фундаментом сучасної політичної ідеології в країні, яка є лідером Заходу. На чолі апологетичної науки з 50-х рр. минулого століття виступала школа «консенсусу» («безконфліктності»). На неї наклала глибокий відбиток ліберально-буржуазна думка, позиції якої посилилися у зв'язку з перемогою США в холодній війні. Постійне чергування ліберальних і консервативних політичних циклів, які є властивими для сучасної науки США, найбільш повно висловлене Артуром Шлезингером-молодшим («Цикли американської історії», 1986). Він заявив, що в Америці продовжується «боротьба між капіталістичними цінностями – недоторканністю приватної власності, максимізацією прибутку, культом вільного ринку, виживанням найсильніших – і демократичними цінностями – рівністю, свободою, соціальною відповідальністю і загальним добробутом». Тому, на його думку, між приватними ініціативами та функціонуванням державної влади немає непримиренних суперечностей, бо «в Америці капіталізм включає демократію, а демократія – капіталізм» [11, с. 45].

Як не дивно, але американським громадянам для розуміння особливостей історії цієї країни досить часто було продуктивніше

звертатися не до праць правознавців, а до робіт літераторів. Вважаємо, що і ми в змозі оцінити здобутки американської демократії, яку було проголошено в Декларації незалежності, шляхом звернення до белетристики. При цьому доцільно для громадян незалежної України звернутися хоча б до висловів із цього приводу А. С. Пушкіна. Свого часу його увагу привернула розповідь про власну долю пересічного американського громадянина Джона Теннера, який багато років перебував серед індіанців як полоняник аборигенів і не зміг адаптуватися до американського буржуазного суспільства після повернення до родини. Погляд Пушкіна на історію держави і права США такий: «С некоторого времени Северо-Американские Штаты обращают на себя в Европе внимание людей наиболее мыслящих. Не политические происшествия тому виною: Америка спокойно совершает своё поприще, донныне безопасная и цветущая, сильная миром, упроченным ей географическим ее положением, гордая своими учреждениями. Но несколько глубоких умов в недавнее время занялись исследованием нравов и постановлений американских, и их наблюдения возбудили снова вопросы, которые полагали давно уже решенными. Уважение к сему новому народу и к его уложению, плоду новейшего просвещения, сильно поколебалось. С изумлением увидели демократию в ее отвратительном цинизме, в ее жестоких предрассудках, в ее нестерпимом тиранстве. Всё благородное, бескорыстное, всё возвышающее душу человеческую – подавленное неумолимым эгоизмом и страстию к довольству (comfort); большинство, нагло притесняющее общество; рабство негров посреди образованности и свободы; родословные гонения в народе, не имеющем дворянства; со стороны избирателей алчность и зависть; со стороны управляющих робость и подобострастие; талант, из уважения к равенству, принужденный к добровольному остракизму; богач, надевающий оборванный кафтан, дабы на улице не оскорбить надменной нищеты, им втайне презираемой: такова картина Американских Штатов, недавно выставленная перед нами» [12, с. 45].

Таким чином, аналіз правових актів різних країн світу, якими проголошено державний суверенітет, приводить до висновку, що їхня сутність завжди має відповідати національним традиціям державотворення. Ще більш важливим є те, що у подібних актах мають бути закріплені лише такі завдання подальшого державного будівництва, які відповідають основному принципу їхнього вирішення – функціональній доцільності. Слідом за цим принципом на право-

вому рівні в деклараціях про державний суверенітет мають бути закріплені й інші, але завжди із правильною оцінкою такої ситуації в будівництві нової суверенної держави. Так, у США батьки-засновники цієї держави були цілком обгрунтовано впевнені, що їхнє прагнення до незалежності є самодостатнім, зважаючи на результати розвитку буржуазних відносин в американських колоніях Британської імперії протягом ста шістдесяти років. Такі висновки щодо американської незалежності мають бути плідними для державного будівництва в Україні.

Бібліографічні посилання

1. Декларація про державний суверенітет України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
2. **Бернхем В.** Вступ до права та правової системи США / В. Бернхем. – К. : Україна, 1999. – 554 с.
3. **Калашников В. М.** Американська міліція напередодні війни за незалежність США (організаційно правові основи функціонування) / В. М. Калашников // Вісн. Запоріж. юрид. ін-ту. – Запоріжжя : ЗЮІ, 2000. – № 4. – С. 21–48.
4. **Согрин В. В.** Идеиные течения в американской революции XVIII века / В. В. Согрин. – М. : Наука, 1980. – 311 с.
5. American Philosophical Society, Library. Presidential Papers Microfilms. Thomas Jefferson Papers. Jeneral Correspondence, 1761-1826. Account Books for the Years 1767-1770. Reel 58, Serie 4.
6. The Papers of Thomas Jefferson / ed. by J. P. Boyd. – Princeton : University of Yale, 1975. – Vol. 1. – XX, 480 p.
7. **Аптекер Г.** Американская революция 1763–1783 / Г. Аптекер. – М. : Госполитиздат, 1962. – 380 с.
8. Декларація незалежності США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
9. **Бурстин Д.** Американцы: колониальный опыт / Д. Бурстин. – М. : Прогресс-Литера, 1992. – 480 с.
10. **Pica J. A.** The Politics of Presidency / J. A. Pica, J. Maltese, N. C. Thomas. – Washington : CQ Press, 2002. – XII, 320 p.
11. **Шлезингер А. М.** Циклы американской истории / А. М. Шлезингер. – М. : Прогресс, 1992. – 389 с.
12. **Пушкин А. С.** Джон Теннер / А. С. Пушкин // Полное собрание сочинений : в 8 т. – М. : Гос. изд-во худож. лит., 1950. – Т. 5. – С. 343–344.

Надійшла до редколегії 24.06.2012 р.